

**СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЕТНОПОЛІТИКИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Досліджуються особливості національної політики в Україні. Здійснено аналіз рівня відповідності українського законодавства щодо забезпечення прав національних меншин. Висвітлено ставлення національних меншин до національної більшості і самої української держави. Виділено чотири моделі національної політики в незалежній Україні.

Ключові слова: нація, національна меншина, етнополітика, етнічна група.

Загурская-Антонюк В.Ф.

**СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ЭТНОПОЛИТИКИ В ПРОЦЕССЕ
ФОРМИРОВАНИЯ НЕЗАВИСИМОГО УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА**

Исследуются особенности национальной политики на Украине. Сделан анализ уровня соответствия украинского законодательства относительно обеспечения прав национальных меньшинств. Отображено отношение национальных меньшинств к национальному большинству и к самому украинскому государству. Выделено четыре модели национальной политики в независимой Украине.

Ключевые слова: нация, национальное меньшинство, этнополитика, этническая группа.

Zagurska-Antonjuk V.

**STRATEGY OF DEVELOPMENT OF ETHNOPOLICY IN THE CONDITIONS
OF FORMING OF THE INDEPENDENT UKRAINIAN STATE**

Analyses peculiarity of the politic of Ukraine to the national minorities. At the same time special attention is concentrated on the conformity level Ukrainian legislation to the best europinian examples. The article describes the opinion of national minorities to the national majority and to the Ukrainian state. Four models of national politic in independent Ukraina are selected.

Key words: nation, national minority, ethnopolicy, ethnic group.

Одним із найважливіших чинників стабільності суспільства, особливо в такій поліетнічній державі, як Україна, є підтримка міжнаціональної злагоди, гарантування прав і свобод національним меншинам. Актуальність дослідження зумовлюється тим, що сьогодні у суспільному житті пріоритетним стало забезпечення прав та свобод особистості, національної ідентифікації меншин та малочисельних народів. Зміни в етнополітичній сфері сприяли зростанню національної самосвідомості, зумовили рух національних меншин до самоорганізації та етнічної ідентифікації, активізували включення етнічних груп у внутрішнє і зовнішнє життя України.

Перед українською державою постала нагальна потреба критичного переосмислення місця і ролі національного чинника в суспільному житті. Адже в Україні до цього часу не розроблена і не затверджена концепція державної етнонаціональної політики.

Зарубіжні політологи звернулися до вивчення даної проблеми досить давно, зосередивши головну увагу на взаємовідносинах між державою і етнічними групами,

виникненні етнополітичних конфліктів та шляхах їхнього вирішення. Вітчизняні науковці, предметом дослідження яких є етнополітичні питання, І. Варзар [1], В. Євтух [2], О. Майборода [3, 4], Ю. Римаренко [1], зацікавилися національною проблемою та розробкою етнополітичної концепції держави лише після здобуття Україною незалежності. Дослідники відзначають глобальний характер національного відродження на зламі ХХ – ХХІ століть, зокрема з кінця 70-х років ХХ століття етнічний ренесанс розпочався в країнах східної Європи, а з середини 80-х років – в СРСР.

Рівень опрацювання даного питання в нашій державі є досить низький. Сьогодні фактично відсутній комплексний аналіз досліджень розвитку державної політики України щодо національних меншин. Відповідно, можна визначити такі цілі статті:

- дослідити стратегію і тенденції розвитку політики у сфері міжнаціональних відносин в умовах формування незалежної української держави;
- визначити політико-правовий статус національних меншин в Україні.

Розвиток міжетнічних стосунків у багатонаціональних державах завжди перебуває у колі особливої уваги, як серед української політичної еліти, так і міжнародної спільноти.

Національна політика в Україні науковцями позначається терміном „етнополітика”. Це поняття відображає не лише ставлення держави до титульної нації, а й до національних меншин.

Один із найвідоміших науковців сучасності О. Майборода, який ґрунтовно займається проблемами національної політики в Україні, подає таке визначення поняття „етнополітика”: „...то є сфера суспільного життя у поліетнічній державі, до якої належать стосунки між народом (державою) та етнічними групами, а також стосунки різноманітних національних меншин між собою” [3, с.26].

Проте більш повним є визначення польського дослідника К. Пудло, який підкреслює значення і роль етнополітики у державі, як багатосторонньої співпраці між центральними державними органами та національними і етнічними меншинами, яка базується на реалізації чітко визначених концепцій розвитку держави на певному етапі її становлення. Ця політика визначає їхні регіональні або загальні статуси згідно з нормативними документами та через співпрацю з уповноваженими органами, котрі регулюють суспільне життя етнічних меншин у цілому в державі. Її місце в ієрархії політичної діяльності залежить від ступеня різноманітності етнічних спільнот, сукупності проблем між ними, сприйняття їх владою і суспільством та нарешті, від самого суспільно-політичного ладу в державі [5, с.107].

Рівень демократизму в Україні багато в чому залежить і від гармонізації міжнаціональних стосунків, врахування духовно-культурних потреб усіх етнічних меншин. Адже за даними останнього перепису населення в Україні (від 2001 р.) нараховувалося 37,5 млн. українців (77,8%) та 10,7 млн. (22,2 %) представників 130 інших національностей.

Національна політика є важливою сферою суспільного життя, у якій повинні розроблятися моделі гармонійного розвитку міжнаціональних стосунків у поліетнічній державі, якою є Україна. Міжнародний авторитет української держави значно підвищився після прийняття „Декларації прав національностей України” від 1 листопада 1991 року, закону „Про національні меншини в Україні” від 25 червня 1992 року. Проте пріоритетним правовим документом в регуляції міжетнічних стосунків у нашій державі є Конституція України [6], що уособлює верховенство закону в країні. Відповідно до цих документів всім національним меншинам гарантується вільний розвиток і захист етнічних прав. Відповідно до ст. 24 Конституції України „громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом” [6, с.23], жодні привілейовані чи дискримінаційні дії щодо громадянина „за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань...” [6, с.21] є неприпустимі та протизаконні.

„Декларація прав національностей України” стала першим документом у сфері етнічної політики нашої держави, яким було підтверджено прагнення української спільноти до гармонізації і спокою в багатонаціональному суспільстві. У статтях Декларації гарантуються всім національним меншинам, які проживають на території України, рівні політичні, економічні, соціальні і культурні права.

Найважливішим документом у сфері міжнаціональних стосунків став Закон України „Про національні меншини в Україні”. Юридичне затвердження національних прав в незалежній державі було зумовлено демократичними змінами, які передбачали визнання невіддільності свободи людини та етнічних прав. Вже у ст.1 цього документу зазначено, що „Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення” [7, с.4]. У ст. 18-19 стверджується, що „будь-яке пряме чи непряме обмеження прав і свобод громадян за національною ознакою забороняється й карається законом” [7, с.10].

Таким чином, закладено правові основи сучасної етнополітики нашої держави, визначено оптимальне поєднання інтересів різних національних груп із нормами державотворення. Оскільки Україна є діючим членом Спільноти Незалежних Держав, яка складається із країн, що розташовані на пострадянському просторі, вона підписала ряд документів СНД, в яких теж важлива роль відводиться національним проблемам. Найголовнішими, з погляду міжетнічної регуляції, є „Меморандум про підтримання миру й стабільності у Співдружності Незалежних Держав”, „Конвенція про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин”, „Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права й основні свободи людини” „Конвенція Содружества Независимых Государств о правах и основных свободах человека”.

Географічне розташування та культурні цінності наближають Україну до європейської спільноти. Відповідно, українською стороною ратифіковано ряд міжнародних документів, таких як: „Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин”, „Європейська хартія регіональних мов або мов національних меншин”, „Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту”, „Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин”.

Інституційні форми регуляції національних стосунків та опікування держави щодо етнічних меншин на Україні розпочали формуватися в другій половині 80-х років ХХ століття.

Переломною подією у процесі демократизації в УРСР стали березневі вибори до парламенту в 1990 році. З того часу з’явилася легальна опозиція, яка розпочала піднімати питання національного характеру. У Верховній Раді було створено Комісію у справах суверенітету та міжреспубліканської і міжнаціональної співпраці, яку очолив М. Шульга.

Після наступних парламентських виборів у 1994 р. у Верховній Раді було створено Комісію з прав людини, національних меншин і національних стосунків, на чолі якої став В. Буткевич. А після третіх парламентських виборів у незалежній Україні у 1998 р. був скликаний Комітет у справах суверенітету та міжреспубліканської і міжнаціональної співпраці, головою якого було обрано Г. Удовенка.

9 липня 1991 р. виконавча влада утворила при Кабінеті Міністрів Комітет у справах національностей, головою якого було призначено Й. Олененка. Молода демократична держава, з різнобарвною етнічною структурою, не могла собі дозволити легковажного ставлення до національного питання. Реалізуючи положення закону „Про національні меншини України”, Указом Президента у квітні 1993 року було створено Міністерство у справах національностей та міграції [8, с. 4]. На міністерство покладались завдання щодо розробки державної політики у сфері міжнаціональних відносин, державної міграційної політики, державної політики щодо релігії та церкви, а також забезпечення реалізації прав національних меншин.

Проте внаслідок реструктуризації виконавчої влади у липні 1996 року міністерство було ліквідовано, а замість нього створено Державний комітет у справах національностей і міграції. 28 листопада 1996 року було прийнято положення про створення Ради представників національних громадських організацій України при Держкомнацміграції України [9, с.198].

За роки незалежності України були випробувані й інші форми дорадчих інституцій за участю представників етнічних меншин. Зокрема Указом президента від 24 лютого 1997 року було створено Раду з питань мовної політики. З метою підтримки культур етнічних меншин в Україні у 2002 році при Міністерстві культури і мистецтв України створено Раду з питань національних меншин України та української діаспори.

Ініціатива представників національних громадських організацій та певна зацікавленість влади сприяли утворенню Ради представників громадських організацій національних меншин України при Президентові України. Її було створено Указом Президента України № 600/2000 від 19 квітня 2000 року, а положення затверджено 22 липня 2000 р. Першим головою цієї Ради був колишній міністр у справах національностей, міграції та культур В. Євтух. Проте після бурхливих президентських виборів 2004 року і досьгодні діяльність даної Ради опинилася у невизначеному стані.

Після президентських виборів в 1999 році указом президента було ліквідовано Раду у справах національностей, реорганізувавши її у Державний департамент у справах національностей і міграції у підпорядкуванні Міністерства юстиції. Головне завдання даної інституції ґрунтується на підтримці національних меншин у задоволенні їхніх культурно-освітніх потреб, а також на розробці основ для реалізації державної національно-міграційної політики. У структурі даного органу функціонували відділи у справах: етнічних процесів та національних меншин, української діаспори, депортованих, міграції та біженців, мовної політики.

Підсумовуючи, можна зазначити, що в Україні за роки її незалежності, було створено інституційний фундамент для захисту прав не тільки титульного українського народу, але й національних меншин.

Формування національного курсу української держави значною мірою залежить від ідеологічних засад, які пропагуються політичними лідерами та найвпливовішими політичними партіями. Насьогодні представники більшості партій розуміють, що у поліетнічному суспільстві національні проблеми слід розв'язувати демократичним шляхом. У вирішенні міжнаціональних питань політичні сили закликають керуватися загальноприйнятим досвідом міжнародних спільнот у галузі забезпечення прав людини. Відповідно лівоцентриські та правоцентриські партії традиційно гарантують національним меншинам належну підтримку культури, мови та релігійного визнання. Отже, соціал-демократичні та ліберальні партії декларують реалізацію прав меншин у межах підтримання загальнолюдських прав громадянина, не надаючи багато уваги етнічним питанням. Натомість правоцентриські та праві партії постійно акцентують свою увагу на засадах національного розвитку як українців, так і етнічних меншин, спираючись на процес демократизації суспільства. Більшість партій націоналістичного спрямування прагнуть розбудувати державу, спираючись на волю виключно української нації.

Після здобуття Україною незалежності відбулися зміни у розвитку політичної думки. Українські науковці вважають, що за роки існування незалежної держави сформувалося чотири моделі національної політики:

1) „поліетнічна” модель, представники якої, спираючись на те, що Україна є багатонаціональною державою, прагнуть втілити у життя ідею федералізму та регіоналізму;

2) „двоетнічна” модель, представники якої відстоюють думку про те, що в Україні вирішальним є вплив двох народів – українського та російського;

3) „моноетнічна” модель, представники якої сповідують ідею „Україна для українців”, котра передбачає безумовну державну асиміляцію національних меншин;

4) „титульної нації та національних меншин”. Ця концепція передбачає підтримку прав як українців, так і національних меншин, гарантовану Конституцією України, Законом про національні та етнічні меншини, Декларацією про національні права і т. ін.

Дотепер в Україні досі не ухвалено офіційної програми етнополітичного розвитку, хоча обговорення, як на рівні політичної еліти, так і громадянських спільнот, триває.

Національні та етнічні меншини загалом вдало пристосувалися до умов української національної політики. Адже держава через відповідні інституції зуміла організувати тісну співпрацю з великою кількістю етнічних груп. За допомогою діяльності дорадчих органів їхні представники мають можливість обіймати найвищі посади на різних рівнях законодавчої та виконавчої влади. Така система розвитку етнічної політики створює позитивний імідж України на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мала енциклопедія етнодержавства / під ред. Ю.І. Римаренка. – К.: Генеза, 1996. – 942 с.
2. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти / В. Євтух. – К.: Фенікс, 1997. – 245 с.
3. Майборода О. Дебютує етнополітика / О. Майборода // Віче. – 1998.– № 7. – С.19–23.
4. Майборода О. Етнонаціональна політика і перспективи етносоціального розвитку в Україні / О. Майборода // Сучасність. – 1995. – № 12. – С. 5–9.
5. Pudło K. Polityka etniczna państw / K.Pudło // Studia i szkice z dziejów najnowszych, politologii i socjologii; [pod red. R. Gellesa i M. Wolańskiego]. – Wrocław, 1994. – 241 s.
6. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Преса України, 1997. – 80 с.
7. Закон України „Про національні меншини в Україні” // Голос України. – 1992. – 16 липня.
8. Про Міністерство України у справах національностей та міграції: Указ Президента України // Голос України. – 1993. – 29 квітня.
9. Захист прав національних меншин в Україні: Збірник нормативно-правових актів. – К.: Держкомнацміграції, АНКОУ, 2003. – 288 с.